

ХУДУДЛАРДА СУВ ХЎЖАЛИГИ ТИЗИМИДА КАДРЛАРДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

Шохўжаева Зебо Сафоевна

Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги соҳасида стратегик ривожланиш ва тадқиқотлар халқаро маркази катта илмий ходими, и.ф.н., проф.

<https://orcid.org/0000-0002-6979-0560>

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol12_iss2/a26

Аннотация

Ушбу мақолада сув хўжалиги тизимида фаолият кўрсатаётган кадрлар масаласи ва Қашқадарё вилоятидаги олий таълим муассаларида мутахассисларни тайёрлаш ҳамда кадрларни ишга жойлаштириш бўйича муаммолар ўрганилиб, йиллар кесимида таҳлил қилинган. Шунингдек, Қашқадарё вилоятидаги сув хўжалиги тизимида кадрларни ўз ўрнига қўйиш, мутахассисларни малакасини ошириш, уларни хорижий давлатларга тажриба алмашиш бўйича хулосалар тайёрланиб, таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар. қишлоқ ва сув хўжалиги тизими, кадрлар, мутахассислар, раҳбар, ишлаб чиқариш ва техник ходимлар, олий маълумотли, ўрта-махсус ва ўрта маълумотли, кадрларни тайёрлаш, малакасини ошириш, қўнимсизлик коэффициенти

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ СИТУАЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПЕРСОНАЛА В СИСТЕМЕ ВОДНОГО ХОЗЯЙСТВА В РЕГИОНАХ

Шохўжаева Зебо Сафоевна

Старший научный сотрудник Международного центра стратегического развития и исследований в продовольственном и сельскохозяйственном секторе, к.э.н., проф.

Аннотация

В данной статье на протяжении многих лет изучаются и анализируются вопрос кадров, работающих в системе водного хозяйства, а также проблемы подготовки специалистов и трудоустройства кадров в высших учебных заведениях Кашкадарьинской области. Также были сделаны выводы и внесены предложения по замене кадров в системе водного хозяйства Кашкадарьинской области, повышению квалификации специалистов, обмену их опытом с зарубежными странами.

Ключевые слова. система сельского и водного хозяйства, кадры, специалисты, руководители, производственно-технический персонал, высокообразованные, среднеспециальные и средне образованные, подготовка кадров, повышение квалификации, коэффициент неудовлетворенности

ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION OF PERSONNEL USAGE IN THE WATER MANAGEMENT SYSTEM IN THE REGIONS

Shokhuzhaeva Zebo Safoevna

Senior research fellow at the international center for strategic development and research in the food and agriculture sector, candidate of economic sciences, prof.

Abstract

This article has been studying and analyzing the issue of personnel working in the water management system for many years, as well as the problems of training specialists and employing personnel in higher educational institutions of the Kashkadarya region. Conclusions were also made and proposals were made to replace personnel in the water management system of the Kashkadarya region, improve the qualifications of specialists, and exchange their experience with foreign countries

Keywords. agricultural and water management system, personnel, specialists, managers, production and technical personnel, highly educated, secondary specialized and secondary educated, personnel training, advanced training, dissatisfaction coefficient

Кириш

“Сув стресси”дан азият чекаётган давлатлар рейтингида Ўзбекистон 164 мамлакат орасида 25-ўринни эгаллаган. Бешлик шкалада 2-даражада яъни “юқори” даражада сув танқислигига учраган давлатлар қаторига кирди. Тадқиқотларни кўрсатишича, Ўзбекистон сув тақчиллиги энг юқори бўлган 27 давлат гуруҳидан ўрин олган. Улар орасида – Афғонистон (рейтингда 27-ўрин), Туркия (32), Португалия (41) ва Италия (44) ҳам бор. Шунингдек, мазкур рейтингда Қатар (1-ўрин), Исроил (2), Ливан (3), Эрон (4) ва Иордания (5) сув тақчиллиги ўта юқори бўлган давлатлар бешлигига киритилган бўлиб, Марказий Осиёдан Тожикистон ва Қозоғистон мос равишда 51- ва 60-ўринларни банд этди [1].

Дунё бўйича аҳоли жон бошига сув билан таъминланганлик даражасини ўрганганимизда ўртача бир кишига 24600 м³ ни ташкил этади, бу кўрсаткич Ўзбекистонда 1589 м³ га тенгдир. Қўшни давлатлар билан таққослайдиган бўлсак, ушбу кўрсаткич Қирғизистонда 8000 м³, Тожикистонда 7100 м³, Қозоғистонда 5500 м³ ва Туркменистонда 4200 м³ ни ташкил этади [1]. Бу дегани Марказий Осиё мамлакатлари орасида сув танқислиги муаммоси билан мамлакатимиз кўпроқ азият чекмоқда ва бу барча соҳаларга ўз таъсирини ўтказмоқда.

Ўзбекистон аҳолиси 2030 йилга бориб, қарийб 40 млн. кишига етишини прогноз қилинадиган бўлса, бу мавжуд сув ресурсларининг 7-8 км³га қисқаришини келтириб чиқаради. Бундай шароитда сув танқислиги даражаси 13-14 фоиздан 44-46 фоизгача ошиши кутилмоқда. Бу эса ўз навбатида сув тақчиллиги асосан қишлоқ хўжалиги ва саноатнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Сув танқислиги, ўрмонларнинг кесилиши ва кескин қисқариб кетиши, табиий экотизимнинг бузилиши ҳамда озиқ-овқат хавфсизлиги билан боғлиқ муаммолар – яқин келажакда ўз ечимини кутаётган жиддий масалалардан бирига айланади. Жаҳон банки 2050 йилга келиб сув оқимининг пасайиши Сирдарё ҳавзасида 2-5, Амударё ҳавзасида 10-15 фоизни ташкил қилиши мумкинлигини тахмин қилмоқда [1].

Юқорида келтирилган бу рақамлар албатта ҳар бир инсонни табиатга бўлган муносабатини тубдан ўзгартиришни талаб этади. Шунингдек, сув хўжалиги соҳасида меҳнат қилаётган инсонларнинг билим ва малакасини янада оширишга, табиий ресурслардан оқилона ва самарали фойдаланиш маданиятини ўрганишларига ҳамда

hozirgi kundaги муаммоларни бартараф этишда сидқидилдан меҳнат қилишлари ва билимларини ошириш боришларини тақозо этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Иқтисодиёт тармоқларида ва қишлоқ хўжалигида сув ресурсларидан фойдаланишнинг назарий-методологик асосларини такомиллаштириш бўйича Х.Зҳао, Б.Чен, З.Ф.Янг, Дабо Гуан, Клаус Хубасек, Аллан, Эстҳер Велáзқуез, Фабио Фиориллоа, Антонио Палестрини, Паоло Полидори, Слаудио Сосси, Жоақуим Жосе Мартинс Гуилҳото, Умберто Антонио Сессо Филҳо каби кўплаб хорижлик олимлар томонидан илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Ўзбекистонда сув ресурсларидан самарали фойдаланишни такомиллаштириш масалалари Р.Абдуллахонов, А.Султонов, З.Я.Худайберганов, Б.Ҳасанов, Ш.Ҳасанов, С.Умаров, В.А.Духовний, Ш.Хамраев ва бошқаларнинг илмий ишларида тадқиқ қилинган. Бироқ, ҳудудларда сув хўжалиги тизимида кадрлар фаолияти бўйича санокли илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Мисол учун, Умаров Сухроб Рустамовичнинг “Сув хўжалиги тизимида инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг илмий-амалий асосларини такомиллаштириш” номли докторлик (DSc) диссертация ишида инновацион салоҳиятдан фойдаланишда кадрлар таъминоти тизимининг ўрни ва ҳозирги ҳолати республика миқёсида ўрганилган ва 2012-2014 йилларда сув хўжалиги тизимида фаолият юритаётган кадрларнинг салоҳияти, малака оширишдаги ҳолати ва республикадаги олий таълим муассасаларида сув хўжалиги йўналишида таҳсил олаётган талабаларнинг ҳолати ўрганилиб, хулосалар шакллантирилган. Шу нуқати назардан айнан Қашқадарё вилоятидаги сув хўжалиги тизимида кадрлар масаласи, уларнинг малакаси ва тажрибаси бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмаганлиги, шу мавзунини танлашга ва тадқиқот олиб боришга туртки бўлди.

Тадқиқот методологияси

Мақолани ёзишда янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармон ва Қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларидан шунингдек, ўзбекистонлик олимларнинг тадқиқотлари ва хорижий тажрибалардан фойдаланилган. Мавзунини ёритишда мантиқий фикрлаш, тизимли ёндошув усулларида фойдаланилиб, муаллиф томонидан ижобий фикр ва таклифлар берилган.

Натижалар

Маълумки, 2020 йил 23 сентябрда янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни қабул қилинди ва бунда республика қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган ислохотлар ва сув хўжалигидаги мавжуд гидротехника иншоотларини ишлатиш, таъмирлаш, қайта қуриш ва уларни лойиҳалаш ишларини мукамал даражада бажара оладиган мутахассисларини тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш тизимини тубдан ислох қилиш орқали юқори малакали рақобатбардош мутахассислар тайёрлаш вазифасини қўйди.

Худди шу сабабли, Қашқадарё вилояти қишлоқ ва сув хўжалиги тизими учун мутахассислар тайёрлаш, малакасини ошириш ва вилоятимиздаги агротехника, мелиорация ва гидротехника соҳасида эришилган ютуқлар ҳамда халқимизнинг ушбу

соҳаларда эришган бой тарихий тажрибаси билан уйғунлашган ҳолда ташкил этилиши мақсадга мувофиқдир.

Қашқадарё вилоятида 1976 йилдан бошлаб Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти Қарши филиали фаолият олиб борди ва айнан Қарши чўлини ўзлаштириш учун инженер гидротехникалар ва қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш мутахассисларини тайёрлай бошлади. Бугунги кунга келиб ушбу институтнинг мавқеи ва нуфузи ошиб, Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти номи билан фаолият олиб бормоқда ва институтда 27 та таълим йўналиши бўйича талабалар таҳсил олиб келмоқда. Шунингдек, 2019 йилда вилоятда яна битта олийгоҳ, яъни “ТИҚХММИ” МТУнинг Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти ташкил этилди ва бу институтда ҳам айнан сув хўжалиги тизими учун кадрлар тайёрлаб келмоқда (1-жадвал).

1-жадвал

“ТИҚХММИ” МТУнинг Қарши ирригация ва агротехнологиялар институтида сув хўжалиги тизими бўйича битирган битирувчилари тўғрисида маълумот[2]

Йиллар	Магистратура мутахассислиги	Битирганлар сони, та	Бакалаврият таълим йўналишлари	Битирганлар сони, та
2022	Мелиорация ва суғорма деҳқончилик	17		
	Насос станциялари ва қурилмаларидан фойдаланиш ва ташхиси	11		
	Жами	28		
2023	Мелиорация ва суғорма деҳқончилик	6	Сув хўжалиги ва мелиорация	50
	Насос станциялари ва қурилмаларидан фойдаланиш ва ташхиси	8	Гидротехника иншоотлари ва насос станцияларидан фойдаланиш	38
	Сув тежамкор соғориш технологиялари	7		
	Жами	21		88

1-жадвал маълумотларидан кўринадикки “ТИҚХММИ” МТУнинг Қарши ирригация ва агротехнологиялар институтида 3 та магистратура мутахассислиги ва 2 та бакалаврият таълим йўналиши бўйича 2022 йилда 28 та магистр ва 2023 йилда эса 21 та магистр ва 88 та бакавр йўналишида мутахассислар тайёрланди. 2022 йилда битирган магистрантларнинг 10 таси вилоят олийгоҳларида ишларини давом эттиришмоқда ва қолган 18 таси эса вилоятнинг сув хўжалиги тизими бўйича фаолият олиб бораётган корхона ва ташкилотларига ишга жойлаштирилган.

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институтида эса магистратура мутахассислиги бўйича 2023 йилда жами 13 та, бакалаврият йўналиши бўйича эса жами 144 та талаба битирган. 2022 йилда эса 150 та бакалавр йўналиши бўйича талабалар битирган бўлиб, бу кўрсаткич 2023 йилга нисбатан 6 тага кўпдир, 2021 йилга нисбатан эса 44 тага кўпдир (2-жадвал).

2022 йилда сув хўжалиги тизими бўйича кадрлар тайёрланмаган, чунки 2021 йилда янги мутахассисликлар очилган бўлиб, улар ўқишга кирган талабалар 2023 йилда битирганлигини 2-жадвалда келтирилган маълумотлардан ҳам кўриш мумкин.

2-жадвал

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институтида сув хўжалиги соҳаси бўйича битирган битирувчилари тўғрисида маълумот[3]

Мутахассислик ва йўналишлар	Битирувчилар сони, та					
	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й.	2023 й.
Магистратура мутахассислиги						
Насос станциялари ва қурилмаларидан фойдаланиш ва ташхиси	5	6	6	11	-	-
Гидралика ва муҳандислик гидрологияси	-	-	-	-	-	6
Гидротехника иншоотлари (иншоотлар турлари бўйича)	-	-	-	-	-	5
Қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш	4	7	7	6	-	-
Гидроэлектр ва насос станциялари қурилиши	-	-	-	-	-	2
Жами:	9	13	13	17	-	13
Бакалаврият таълим йўналиши						
Гидротехника иншоотлари ва насос станцияларидан фойдаланиш	69	74	75	65	66	62
Қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш	33	27	27	25	38	37
Хизмат кўрсатиш техникаси ва технологияси	20	18	19	16	46	45
Жами:	122	119	121	106	150	144

Қашқадарё вилояти бўйича жами 6 та олий таълим муассаси (хусусий институтлардан ташқари) бўлиб, бу олий таълим муассасаларидан асосан 2 тасида сув хўжалиги соҳаси учун мутахассис тайёрланади ва 3-жадвалда Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти бўйича тайёрланган кадрларнинг вилоят иқтисодиёт тармоқлари бўйича ишга жойлашганлиги бўйича маълумотлар таҳлил қилинган. Ушбу жадвал маълумотлари таҳлилидан кўринадикки вилоятнинг sanoat тармоғида 2022 йил бўйича битирувчиларнинг 29%и, қишлоқ хўжалиги соҳасида эса 23%и, маорифда 13%и ва тадбиркорлик соҳасида эса 11% битирувчилар фаолият олиб боришмоқда.

Айнан сув хўжалиги соҳасида ишга жойлашганлар ва фаолият олиб борадиганлар 2022 йилда атиги 13%ни ёки 190 тани ташкил этган. Биз томонимиздан қўйидаги жадвалларда вилоятнинг сув хўжалиги соҳасида фаолият юритаётган кадрлар бўйича маълумотларни ўрганиб, таҳлил қилиб чиққанмиз.

3-жадвал

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институтида вилоят иқтисодиёт тармоқлари бўйича мутахассис тайёрланиш ва ишга жойлаштириш кўрсаткичлари таҳлили[3]

Тармоқлар ва соҳалар		йиллар								2022 й.да 2015 й.га нисб.ўзг. %да
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Жами битирганлар	сони	1360	1456	1744	1958	1984	1975	2149	1716	126,2
Ишга жойлашганлар	%	99,5	100	100	100	100	100	92,2	86,1	1,16 п.га камайган
тармоқ ва соҳалари бўйича ишга жойлашганлар:										
Саноат	сони	334	236	341	291	234	919	314	426	127,5
	%и	25%	16%	20%	15%	12%	47%	15%	29%	1,16 п.га ошган
Қурилиш	сони	86	65	60	87	76	106	134	52	60,5
	%и	6%	5%	4%	6%	6%	8%	10%	4%	1,5 п.га камайган
Қишлоқ хўжалиги	сони	240	292	343	473	426	321	446	339	141,2
	%и	18%	20%	20%	24%	21%	16%	21%	23%	1,28 п.га ошган
Шундан сув хўжалиги соҳаси	сони	122	145	190	200	200	186	214	190	155,7
	%и	9%	10%	11%	10%	10%	9,4%	11%	13%	1,44 п.га ошган
Транспорт ва алоқа	сони	88	39	67	67	93	21	49	45	51,1
	%и	6%	3%	4%	3%	5%	1%	2%	3%	2,0 п.га камайган
Иқтисодиёт (банк, солиқ, суғурта ва молия соҳаси)	сони	52	20	28	20	124	10	27	48	92,3
	%и	4%	1%	2%	1%	6%	1%	1%	3,2%	1,25 п.га камайган
Ҳуқуқ	сони	21	1	9	10	14	2	2	4	19,0
	%и	2%	0%	1%	1%	1%	0%	0%	0,3%	6,7 п.га камайган
Соғлиқни сақлаш	сони	31	11	18	14	66	29	29	19	61,3
	%и	2%	1%	1%	1%	3%	1%	1%	1,3%	1,5 п.га камайган
Маориф	сони	159	325	399	330	256	159	235	200	125,8
	%и	12%	22%	23%	17%	13%	8%	11%	13%	1,1 п.га ошган
Фан ва тадқиқот соҳасида	сони	8	12	10	20	17	8	10	13	162,5
	%и	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0,9%	1,1 п.га камайган
Тадбиркорлик ва бошқа соҳа ва тармоқларда	сони	48	165	213	229	254	48	26	156	325,0
	%и	4%	11%	12%	12%	13%	2%	1%	11%	2,75 п.га ошган
Сервис, хизмат кўрсатиш соҳасида	сони	230	127	223	384	379	255	565	160	70,0
	%и	17%	9%	13%	20%	19%	13%	26%	11%	1,54 п.га камайган
Давлат бошқарув органи ва жамоат ташкилотларида	сони	56	163	33	33	45	97	145	62	110,7
	%и	4%	11%	2%	2%	2%	5%	7%	4,2%	1,05 п.га ошган
ҚарМИИ бўйича жами:	сони	1353	1456	1744	1958	1984	1975	1982	1477	109,2
	%и	100	100	100	100	100	100	100	100	-

Қашқадарё вилоятидаги энг йирик ташкилотлардан биттаси бу Аму-Қашқадарё ИТХБ бўлиб, бошқарманинг ҳузурида 7та бошқармалар фаолият кўрсатади. Бошқармаларда жами 1636 та штат бирлиги бўлиб, шундан 68 та штат бошқарув ходимлари, 1568 таси эса ишлаб чиқариш ва техник ходимлардан иборат. 2022 йилда ҳақиқатда 1602 та ходимлар фаолият юритади, шундан 412 та олий маълумотли, 720 та ўрта-махсус ва 470 та ўрта маълумотли ходимлардир. Аму-Қашқадарё ИТХБда эса 128 та штат бирлиги бўлиб, шундан 20 та бошқарувда ва қолган 108 та ишлаб чиқариш ва техник ходимлардан иборат бўлиб, шундан 49 та олий маълумотли, 33 та ўрта-махсус ва 43 та ўрта маълумотли ходимлардан иборатдир (4-жадвал).

4-жадвал

Қашқадарё вилояти сув хўжалиги тизимидаги ходимлар фаолияти ҳақида таҳлилий маълумот (2022 йил)[4]

Кўрсаткичлар	Аму-Қашқадарё ИТХБ	Аму-Қашқадарё ИТХБ ҳузуридаги ташкилотлар	Туман ирригация бўлимлари	Сув хўжалиги эксплуатация ташкилотлари	Жами
Амалдаги ходимлар сони жами:	125	1602	656	1142	3525
Шундан:					
А) Олий маълумотлилар сони	49	412	179	215	855
шундан олий маълумотли бошқарувчилар сони	20	59	86	26	191
Жамига нисбатан олий маълумотлилар, %да	39,2	25,7	27,3	18,8	24,3
Б) Ўрта-махсус маълумотлилар сони	33	720	306	420	1479
Шундан ўрта-махсус маълумотли бошқарувчилар сони	-	7	15	2	24
Жамига нисбатан ўрта-махсус маълумотлилар, %да	26,4	45,0	46,6	36,8	42,0
В) Ўрта маълумотлилар сони	43	470	171	507	1191
Жамига нисбатан ўрта маълумотлилар, %да	34,4	29,3	26,1	44,4	33,7

Вилоят туманларида 14 та туман ирригация бўлимлари фаолият юритиб, уларда 2022 йилда жами 656 та раҳбар ва ишлаб чиқариш ва техник ходимлардан ташкил топиб, шундан 179 та олий, 306 таси ўрта-махсус ва 171 таси эса ўрта маълумотли ходимлардан иборатдир. Шунингдек, вилоятда сув хўжалиги эксплуатация ташкилотлари ҳам фаолият юритади ва бу ташкилотларда жами 1142 та

ишчи, ходимлар бўлиб, улардан 215 та олий маълумотли, 420 та ўрта-махсус ва 507 та ўрта маълумотлиларни ташкил этади.

Қашқадарё вилояти бўйича сув хўжалиги тизимида фаолият юритаётганлар сони 2022 йилда жами 3525 кишини ташкил этиб, шундан 24,3 фоизи (852та) олий маълумотли, 42 фоизи (1479та) ўрта-махсус ва 33,7 фоизи (1191та) ўрта маълумотли ходимлардир. Ташкилот бошқарувида олий маълумотли ходимларнинг 22,3 фоизи, яъни 191 таси, ўрта-махсус маълумотли ходимларнинг 1,6 фоизи, яъни 24 таси ташкилотни бошқарув аппаратида фаолият юритиб келмоқдалар.

Вилоят бўйича олий таълим муассасини 2022 йилда 200 та мутахассис битирган бўлишига қарамасдан сув хўжалиги тизимида олий маълумотли кадрларлар сони атиги 24,3 фоизни ёки 855 тани ташкил этмоқда. Демак, олий таълим муассасалари билан вилоятнинг корхона ва ташкилотлари ўртасида кадрлар масаласи бўйича интеграциянинг жуда ҳам паст даражада эканлигини кўрсатмоқда.

Қуйидаги 5-жадвалда вилоят сув хўжалиги тизимида фаолият юритаётган мутахассисларнинг ёшлари бўйича кўрсаткичлар таҳлил қилинган бўлиб, 30 ёшгача бўлган мутахассислар 429 тани ташкил этиб, жамига нисбатан 11%ни, 31-45 ёшгача бўлганлар 40%ни, 46-59 ёшгача бўлганлар эса 36,4%ни ва 60 ёшдан юқори бўлганлар 104 тани ташкил этиб, жамига нисбатан 2,6%га тенгдир.

5-жадвал

Қашқадарё вилояти сув хўжалиги тизимидаги мутахассисларнинг ёши бўйича таҳлилий маълумот (2022 йил)[4]

Кўрсаткичлар	Аму-Қашқадарё ИТХБ	Аму-Қашқадарё ИТХБ ҳузуридаги ташкилотлар	Туман ирригация бўлимлари	Сув хўжалиги эксплуатация ташкилотлари	Жами
30 ёшгача	22 /5,1%	182/42,4%	63/14,7%	162/37,8%	429/11%
Шундан бошқарувда	4	7	19	1	31
31-45 ёшдагилар	42/2,7%	651/41,7%	289/18,5%	579/37,1%	1561/40%
Шундан бошқарувда	10	32	52	17	111
46-59 ёшдагилар	57/4,0%	724/50,6%	281/19,6%	369/25,8%	1431/36,4%
Шундан бошқарувда	5	24	30	14	73
60 ва ундан юқори ёшдагилар	4/3,8%	45/43,3%	23/22,1%	32/30,8%	104/2,6%
Шундан бошқарувда	1	3	1	5	10
Мутахассислик лавозимига мос бўлмаган ходимлар (сони)	-	186/45,4%	169/41,2%	55/13,4%	410/10,4%
Жами:	125	1788	825	1197	3935/100%

Мутахассис лавозимига мос бўлмаганлар сони сув хўжалиги тизими бўйича 410 тани ташкил этиб, бу кўрсаткич жамига нисбатан 10,4%ни ташкил этмоқда. Бундан

кўринадик мутахассислиги бошқа бўлган кадрлар ҳам сув хўжалиги соҳасида ишлаётганлигидан далолатдир. Ушбу жадвал маълумотлари таҳлилидан кўринадик, сув хўжалиги соҳасида ишлайдиган ходимларларнинг ёши асосан 31-45 ва 46-59 ёшгача бўлганларни ташкил этади. Демак, сув хўжалиги соҳасидаги кадрларнинг ўртача ёши 40-55 ёшни ташкил этади.

Ташкилотда ишлаб чиқариш режаларининг бажарилиши сув хўжалиги ишлаб чиқариш ходимлари таркибидаги структуравий ўзгаришларга боғлиқ бўлади. Йил давомида ташкилот ходимлари таркиби ишга қабул қилиш ва бўшатиш ҳисобига ўзгариб туради. Бундай ўзгаришлар ишчи кучи айланмаси коэффиценти орқали аниқланади. Таҳлил этиш жараёнида кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш бўйича белгиланган тадбирларнинг бажарилиши назорат қилиб турилади. Бунинг учун эса ишчиларнинг ўртача разряди аниқланади. Ходимларларнинг қўнимсизлиги ишлаб чиқаришга салбий таъсир этиши ишлаб чиқариш самарадорлигини пасайишига олиб келади.

Қўнимсизлик коэффицентини аниқлаш учун ўз аризасига мувофиқ ишдан бўшаган ва меҳнат интизомини бузганлиги учун ишдан кетган ходимлар сонининг йиғиндисини, ходимларнинг рўйхат бўйича ўртача сонига бўлиш орқали аниқланади. Бу кўрсаткич ўтган йиллар билан таққосланади ва тегишли хулосалар қилинади. Таҳлил қилинаётган Аму-Қашқадарё ИТХБ ва Миришкор ирригация тизими бошқармасида жорий йилда ходимларнинг қўнимсизлик коэффицентига бир қадар барҳам берилган (6-жадвал).

6-жадвал

Аму-Қашқадарё ирригация тизимлари ҳавза бошқармасида ишчилар қўнимсизлиги таҳлили[4]

Кўрсаткичлар	2018	2019	2020	2021	2022	2022 й.да 2018 й.га нисб.ўзг. (+; -)да
Ишчиларнинг йиллик ўртача сони	122	122	114	120	125	+3
Йил давомида ишга қабул қилинган ишчилар сони	695	13	21	15	22	-673
Йил давомида ишдан бўшатишган ишчилар сони	695	21	15	10	15	-680
Шу жумладан:						
а) Ўз хошишига кўра	695	16	13	10	10	-685
б) Меҳнат интизомини бузганлиги учун	-	2	-	0	-	-
в) Ўқишга кирганлиги, нафақага чиққанлиги, ҳарбий хизматга чақирилганлиги сабабли	-	3	2	0	5	+5
Ишга қабул қилиш айланмаси(%) (2/1)	5,7	10,6	18,4	12,5	17,6	+11,9
Ишдан бўшатиш айланмаси (%) (3/1)	5,7	17,2	13,2	8,3	12,0	+6,3
Қўнимсизлик коэффиценти (3а +3б) /1	5,7	14,7	11,4	8,3	8,0	+2,3

6-жадвал маълумотлари таҳлилидан кўринадик, 2022 йилда ходимлар қўнимсизлик коэффициенти 8,0 тенг бўлган бўлса, 2021 йилда бу кўрсаткич 8,3 ни ташкил қилган. Қўнимсизлик 0,3 коэффициентга камайганлигини ижобий баҳолаш мумкин.

Бироқ мазкур ташкилотда 2018 йилда қўнимсизлик коэффициенти 5,7 ни ташкил этган, чунки Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 17 апрелдаги “Қишлоқ ва сув хўжалиги давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5418-сон фармонида кўра тизим бошқармалари Аму-Қашқадарё ирригация тизимлари ҳавза бошқармасига қўшилган. Ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 07 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” ги №995-сон қарори билан бу тизим бошқармалари алоҳида фаолият юрита бошлади.

Ишдан бўшатиш айланмаси 2022 йилда 12,0%ни ташкил этиб, бу кўрсаткич 2021 йилда 8,3%, 2020 йилда 13,2% ва 2020 йилда эса 17,2%га тенг бўлган. Демак, бундай натижалар ташкилотда ижтимоий-иқтисодий муҳитнинг яхши эмаслигидан далолатдир. Дарҳақиқат, ишдан бўшатиш айланмасини камайтириш учун ташкилотда меҳнатни тўғри ташкил этишни ва мутахассисларни рағбатлантириш тизимини тўғри йўлга қўйишни талаб этади.

Энг асосийси ташкилотда ойлик маошларнинг пастлиги кадрлар қўнимсизлигини ортишига сабаб бўлмоқда. Бошқармада ўртача иш ҳақи 2,075 млн. сўм, тумандаги бўлимларда эса ўртача ойлик иш ҳақи 1,6-1,7 млн.сўмни ташкил этади. Албатта бундай ҳолатда энг яхши мутахассис ҳам тадбиркорлик фаолиятини юритишни афзал кўради.

Хулоса ва мунозара

Хулоса қиладиган бўлсак, сув хўжалиги тизими корхоналарида фаолият юритаётган кадрларнинг ўртача ёши 45-55 ёшни ташкил қилганлигини таҳлил қилдик. Шунингдек, тизимларда мутахассислиги бошқа бўлган кадрлар ҳам фаолият юритиб, уларнинг сони 410 кишини ёки жами сув хўжалиги тизимидагиларга нисбатан 10,4%ни ташкил этишини ҳисобга оладиган бўлсак, бу борада ўз ечимини кутаётган қатор камчилик ва муаммолар борлигидан далолат беради. Бунинг учун эса, мутахассисларни доимий равишда малака оширишларини таъминлаб туришни тақозо этади. 2022 йилнинг 2-ярим йиллигида режа бўйича жами 43 та кадр малака ошириши белгиланган бўлса, шундан 39 та киши малака оширган. Улардан 14 та киши раҳбар ходимлар ва қолган 25 та киши мутахассислардир.

Сув хўжалиги соҳасидаги мутахассисларни малакасини ошириш ва уларни тайёрлашга қўйиладиган талаблар бошқа соҳа мутахассисларини малакасини ошириш ва қайта тайёрлашга қўйиладиган талаблардан тубдан фарқ қилиши лозим. Қайта тайёрлаш тушунчаси ўрнига қисқа муддатда бошқа соҳадан маълумотга эга мутахассисларни табақалаштирилган ўқув режалар асосида ва қайта тайёрлаш орқали малакасини ошириш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. <https://www.ekogazeta.uz/xabarlar/5878>

2. “ТИҚХММИ” МТУнинг Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти маълумотлари.

3. Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти маркетинг бўлими маълумотлари.

4. Аму-Қашқадарё ИТХБ маълумотлари.

5. NS Xushmatov, ZS Shoxo'Jaeva. SUV RESURSLARINING AGRAR TARMOQNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH BILAN O'ZARO BOG'LIQLIGINI BAHOLASH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences jurnal №3, 2022. Page 1121-1129.

6. ZS Shokhujaeva, AS Eshev, N O' Murodova, FS Temirova. Changes, problems and solutions in the water system in the connections of innovative economy. AIP Conference Proceedings. 2023/3/15.

7. ZS Shokhujaeva, HN Mirjamilova. Innovative processes in the water sector and factors influencing their development. Asian Journal of Research in Business Economics and Management, №5, 2022. Стр.18-27.